

к56

3310-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

КОВАЛЕНКО Людмила Іванівна

УДК 930.25:94(477.52)"1930/1960"

АРХІВИ СУМЩИНИ В ПОЛІТИЧНОМУ, ЕКОНОМІЧНОМУ ТА
КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
КІНЦЯ 30-х – ПОЧАТКУ 60-х рр. ХХ ст.

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

НБ НПУ

100132623

Київ – 2011

8142

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент
Нікітін Юрій Олександрович,
Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Даниленко Віктор Михайлович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
другої половини ХХ ст.;

кандидат історичних наук, доцент
Кононенко Валерій Васильович,
Вінницький державний педагогічний університет,
доцент кафедри правознавства.

Захист відбудеться " 21 " вересня 2011 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий " 20 " вересня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У процесі розвитку людської цивілізації однією з найважливіших проблем є досягнення оптимального співвідношення та конструктивної взаємодії між державою і суспільством. Ознакою високого рівня демократії вважається орієнтація структур влади виключно на службу громаді. Незалежна Україна також обрала шлях прогресивних політичних реформ, запорукою успіху яких є врахування досвіду попередніх історичних періодів.

Ретроспективний розвиток українського суспільства найбільш повно і різнобічно відображають документальні матеріали, сконцентровані у вітчизняних архівах. Збереження та введення до соціального обігу історичних джерел забезпечують архівні установи. Водночас пріоритетні цілі використання документів визначаються владою – залежно від специфіки режиму. Для тоталітаризму характерним є спрямування архівів на обслуговування політики правлячої верхівки, а для демократії – на задоволення суспільних потреб.

На шляху формування демократичних відносин влади і громадськості необхідним є використання здобутків та подолання прорахунків часів сталінізму і «відлиги». У даному контексті актуалізується дослідження діяльності архівів, з'ясування їх місця і ролі в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

Особливою складовою розбудови незалежної Української держави є розробка вираженої регіональної політики. Тому вивчення певних аспектів історичного розвитку регіонів України і, зокрема, Сумщини має як вагоме наукове, так і суспільно-політичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» та згідно з проблематикою кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки «Державницьке, економічне, суспільно-політичне життя та освіта в Україні ХХ – ХХІ ст.». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 29.01.2009).

Метою дисертаційної роботи є дослідження особливостей діяльності архівів Сумщини, їх місця і ролі в політичному, економічному та культурному житті українського суспільства на різних етапах періоду кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

Відповідно до поставленої мети визначено завдання дослідження:

– із сучасних методологічних позицій проаналізувати стан дослідження поставленої проблеми, встановити повноту її джерельного забезпечення;

-- дослідити вплив політичного режиму 1930-х років на функціонування архівів Сумщини, розкрити специфіку їх ролі у житті українського суспільства у передвоєнні роки;

-- проаналізувати особливості стану та діяльності архівних установ Сумського регіону в період Великої Вітчизняної війни;

-- з'ясувати специфіку роботи архівів Сумщини за соціально-економічних і суспільно-політичних умов повоєнних років;

-- визначити та охарактеризувати нові тенденції у діяльності архівів Сумської області за суспільно-політичних, економічних і культурних змін періоду «відлиги»;

-- висвітлити й проаналізувати динаміку процесів матеріального і кадрового забезпечення архівів Сумського регіону з кінця 30-х до початку 60-х років ХХ ст.;

-- розкрити зміст, особливості і значення діяльності архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства за умов сталінізму, Великої Вітчизняної війни та «відлиги».

Об'єктом дослідження є роль і місце архівних установ України в політичному, економічному та культурному розвитку суспільства за радянської доби.

Предмет дослідження -- загальні тенденції і регіональні особливості функціонування архівів Сумщини за умов політичних, економічних та культурних процесів розвитку українського суспільства кінця 30-х -- початку 60-х років ХХ ст.

Хронологічні межі дисертації охоплюють кінець 30-х -- початок 60-х років ХХ ст. Нижня межа пов'язана зі створенням Сумської області та початком реорганізації архівної галузі в СРСР, її включенням до системи НКВС (1939 р.). Верхня межа -- з переведенням архівної системи у підпорядкування Рад Міністрів СРСР та УРСР (1960 р.), а також із завершенням доби хрущовської «відлиги». З метою висвітлення причинно-наслідкових зв'язків певних історичних подій або процесів дисертант іноді свідомо виходить за визначені хронологічні рамки.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Сумської області, що має регіональні особливості політичного, економічного та соціокультурного розвитку в означений період.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні методи діалектики: історизму, всебічності, об'єктивності, детермінізму. При вирішенні поставлених завдань використовувалися також загальнонаукові методи: історичного пошуку, абстрагування, аналізу та синтезу, системний. Застосовувалися і конкретно-історичні методи -- синхронний, проблемно-хронологічний, періодизаційний, порівняльно-історичний.

Наукова новизна дисертації полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка до цього часу не набула всебічного висвітлення в історичній науці. Дослідження діяльності архівів Сумщини в контексті розвитку українського суспільства вперше здійснено на основі широкого

використання неопублікованих архівних джерел. Доведено визначальний вплив суспільно-політичних і економічних умов кінця 30-х – початку 60-х рр. ХХ ст. на функціонування архівів регіону. На матеріалах Сумщини вперше розкрито проблему взаємовідносин архівних установ та українського суспільства за часів сталінізму, Великої Вітчизняної війни і «відлиги». Також вперше (у вимірі Сумського регіону) досліджено маловивчений і в масштабах УРСР напрямок оперативної розробки архівних документів. Проаналізовано становище й діяльність архівів Сумщини на різних етапах Великої Вітчизняної війни, представлено справжню причину загибелі Глухівського філіалу обласного архіву у 1941 р. Досліджено рівень матеріального та кадрового забезпечення архівів регіону з кінця 30-х до початку 60-х років ХХ ст. Розкрито специфіку роботи архівістів по виявленню документів у народногосподарських цілях у передвоєнні роки, за повоєнної відбудови та періоду «відлиги». Вперше надано комплексну характеристику діяльності архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства, розкрито значення цієї роботи архівістів.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання наведених у ній матеріалів, оцінок і висновків для написання наукових праць із історії України та Сумщини, а також архівної галузі. Фактичний матеріал і теоретичні положення дисертації можуть стати основою для розробки спекурсів для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, доповідалися на шести наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Російсько-Білорусско-Українское пограничье: проблемы формирования единого социокультурного пространства – история и перспективы» (Росія, Брянськ, 2003); IV Міжнародній науковій конференції «Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі» (Ніжин, 2003); VIII Сумській науковій історико-краєзнавчій конференції (Суми, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська державність: історія та сучасність» (Маріуполь, 2009); X джерелознавчих читаннях (Київ, 2009); XI джерелознавчих читаннях (Київ, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені в 11 одноосібних публікаціях, з яких 8 надруковано у фахових виданнях ВАК України, 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура роботи зумовлена змістом проблеми, предметом та методами дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів (12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (566 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 320 сторінок, із них 185 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дисертації, визначено предмет і об'єкт дослідження, встановлено його хронологічні рамки та географічні межі; з'ясовано мету, основні завдання і методологічну базу вивчення теми; розкрито наукову новизну й практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» проаналізовано стан наукової розробки та джерельне забезпечення теми, розкрито методологічні основи дослідження.

Історіографічний аналіз теми дисертації здійснено за проблемно-хронологічним принципом. Праці радянських науковців, вітчизняні публікації доби незалежності України, роботи зарубіжних істориків охарактеризовано у рамках двох основних проблем: 1) суспільно-політичні, економічні та культурні процеси 1930–1960-х років в УРСР і на Сумщині; 2) історія архівної галузі (в масштабах СРСР, УРСР та Сумського регіону).

Висвітленню першої з названих проблем у радянській історіографії притаманна ідеологічна заангажованість. У той же час ґрунтовні колективні праці, зокрема, з історії Великої Вітчизняної війни¹, містять багатий фактичний матеріал. Для вивчення розвитку Сумщини інформативним і на даний час є видання з історії міст і сіл УРСР².

Під впливом прогресивних тенденцій кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. у вітчизняній історичній науці відбувається поступовий відхід від панування марксизму-ленінізму, розширюється проблематика і джерельна база наукових розвідок. У дисертаційних роботах³ досліджено здійснення масових репресій в Україні; евакуацію матеріальних і людських ресурсів у роки війни; сутність режиму та формування німецького інформаційного

¹ Великая Отечественная война Советского Союза. 1941–1945. Краткая история / [Н.И. Анисимов, П.П. Богданов, Е.Ю. Богуш и др.]. – М.: Воениздат, 1967. – 624 с. та ін.

² История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. / [Главредколл.: П.Т. Тронько (председатель) и др.]. – Т.: Сумская область / [редколл.: И.Я. Макухин (председатель) и др.]. – К.: Главная редакция Украинской Советской энциклопедии, 1980. – 698 с.

³ Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.М. Нікольський. – Донецьк, 2003. – 38 с.; Бабенко С.Ю. Евакуація з України в роки Великої Вітчизняної війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / С.Ю. Бабенко. – Донецьк, 2000. – 19 с.; Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.А. Нестеренко. – К., 2005. – 21 с.; Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 р. – 1944 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.О. Салата. – Донецьк, 2010. – 35 с.; Кононенко В.В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.В. Кононенко. – К., 2004. – 20 с.

простору за окупації; суспільно-політичні настрої українського населення у повосенні роки. При вивченні історичних умов 1930–1960-х рр., що впливали на діяльність архівів, взято до уваги ряд монографій сучасних українських науковців⁴. У вказаних працях розкрито специфіку сталінізму й досліджено історію становлення і функціонування політичної цензури в Радянській Україні у 1920–1930-х роках; висвітлено питання матеріальних та демографічних втрат України в роки війни; проаналізовано умови життя населення, ставлення влади до соціальних проблем громадян у другій половині ХХ ст. Враховано також і публікації, в яких піддаються аналізу різні аспекти української історії доби Великої Вітчизняної війни, розкриваються особливості суспільно-політичних процесів в Україні за сталінізму і «відлиги»⁵. При вивченні регіональних умов діяльності архівів використано довідники, наукові праці та статті з історії Сумщини⁶.

Безпосередньо розвиток архівної галузі СРСР та УРСР досліджено в монографіях радянських істориків В. Максакова, О. Мітюкова⁷, у статтях С. Пилькевича, П. Гудзенка, В. Цапліна та ін.⁸ Звернення названих авторів до

⁴Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.; Стоян Т.А. Система політичної цензури в УРСР у 1920–1930-ті рр.: монографія / Т.А. Стоян. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2010. – 480 с.; Чернега П.М. Виробнича діяльність і матеріально-побутове становище робітників України у роки Другої світової війни / П.М. Чернега. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 373 с.; Ковчак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.) / Л.В. Ковчак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 250 с.

⁵Коваль М.В. 1941-й рік. Проблеми історичної пам'яті / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 2001. – № 3. – С. 69–91; Лисенко О. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації 1941–1944 / [упоряд. Н. Маковська]. – К: Видавничий дім «К М Академія», 2006. – 872 с. – С. 762–769; Дробот І.І. До аналізу проблем становища української культури в роки Другої світової війни / І.І. Дробот // 50-річчя перемоги над фашизмом: наслідки та уроки. – К.: Генеза, 1995. – С. 68–74; Потильчак О. Система примусової праці цивільного населення України в роки нацистської окупації 1941–1944 / О. Потильчак // Молода нація. – 1996. – № 4. – С. 186–209; Кульчицький С.В. Спроби реформ (1956–1964) / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 120–129.

⁶Сумщина від давнини до сьогодення: науковий довідник / [упоряд. Л. А. Покидченко; редкол.: Л.П. Сапухіна (голова) та ін.]. – Суми: Слобожанщина, 2000. – 384 с.; Корогод Б.Л. Сумська область у роки Великої Вітчизняної війни / Б.Л. Корогод, Г.І. Корогод, М.І. Логвиненко. – Суми: ВАТ «СОД» вид-во «Козацький ват», 2003. – 178 с.; Марченко Р.П. Проблема повоєнної відбудови промисловості Сумщини в 1946–1950 роках / Р.П. Марченко // Історичні науки: збірник наукових праць Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – С. 81–89.

⁷Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917–1945) / В.В. Максаков. – М.: Наука, 1969. – 431 с.; Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917–1973 рр.) / О.Г. Мітюков. – К.: Наукова думка, 1975. – 272 с.

⁸Пилькевич С. Архівне будівництво на Україні за роки радянської влади / С. Пилькевич // Архіви України. – 1968. – № 6. – С. 13–20; Гудзенко П. Історики-архівісти України у дні Великої Вітчизняної війни / П. Гудзенко // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС Української РСР. – 1958. – № 2. – С. 30–42; Цаплін В.В. Восстановление архивных фондов в период войны / В.В. Цаплин // Советские архивы. – 1969. – № 3. – С. 22–29.

впливу суспільно-політичних факторів на діяльність архівів мінімальне. Для В. Максакова, О. Мітюкова, В. Цаплина характерна стриманість у критичних оцінках політики влади щодо архівів, для С. Пилькевича, П. Гудзенка – її беззаперечне схвалення. Основні моменти діяльності архівів Сумщини окреслено в одній публікації радянської доби⁹.

У сучасній вітчизняній історіографії в дисертаціях М. Дубик, І. Мищака, Ю. Прилепіщевої приділяється увага дослідженню історії діяльності архівних установ УРСР¹⁰. Монографії і статті І. Матяш¹¹ допомагають зрозуміти передумови ситуації, що склалася в республіканській архівній галузі наприкінці 30-х років ХХ ст., а також формування тенденцій її подальшого розвитку. Великим обсягом систематизованого і узагальненого фактичного матеріалу відзначаються «Нариси історії архівної справи в Україні»¹². Попри архівознавче спрямування названих праць, їх автори звертаються до проблеми впливу історичних умов на роботу архівів.

У публікаціях доби незалежності України розвиток архівної галузі Сумщини подається у формі загального стислого огляду, висвітлюються також окремі аспекти стану і роботи архівів¹³.

Сучасні російські науковці¹⁴ аналізують діяльність архівних установ у загальному контексті розвитку СРСР, вивчають проблеми використання архівів тоталітарною владою, їх стану за фашистської окупації.

П. Грімстед, дослідничею зі США, систематизовано відомості про архіви

⁹Архівне будівництво на Сумщині (1918–1965 рр.) / [Т. Бойко, Г. Казанцева, Л. Палеоха та ін.] // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 3–11.

¹⁰Дубик М.Г. Архівна справа в окупованій Україні: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Дубик Марина Григорівна. – К., 1997. – 189 с.; Мищак І.М. Розвиток архівної справи в Україні (1943 – середина 1960-х років): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Мищак Іван Миколайович. – К., 2002. – 205 с.; Прилепіщева Ю. А. Археографічна діяльність архівних установ України (1946–1991): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Прилепіщева Юлія Анатоліївна. – К., 2003. – 344 с.

¹¹Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / І.Б. Матяш / Держкомархів України, УНДІАСД. – Ж., 2000. – 592 с.; Матяш І. Б. Українська архівна періодика 1920–1930-х рр.: історія, бібліографія, бібліометрія / І.Б. Матяш. – К.: НБУВ, 1999. – 480 с. та ін.

¹²Нариси історії архівної справи в Україні / [заг. ред. І.Б. Матяш, К.І. Климова]. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 612 с.

¹³Зайка Л.Я. Передмова / Л.Я. Зайка // Державний архів Сумської області: Путівник / [автори-упоряд.: Л. Покидченко (відп. упор.) та ін.] / Держкомархів України. Держархів Сумської області. – Суми, 2002. – 320 с. – С. 13–20; Розсекречені документи періоду нацистської окупації Сумської області 1941–1943 років. (Огляд документів) / [автор-упоряд. В.А. Марченко]. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 2003. – 52 с.; Покидченко Л.А. Обличчя архіву / Л.А. Покидченко // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2000. – № 4. – С. 4–11.

¹⁴Хорхордіна Т. История Отечества и архивы: 1917–1980 гг. / Т. Хорхордіна. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1994. – 360 с.; Корнєєв В.Е. Архивы на службе тоталитарного государства (1918–1940-х гг.) / В.Е. Корнєєв, О.Н. Копылова // Отечественные архивы. – 1992. – № 3. – С. 13–24; Пшеничний А. П. Архивы на оккупированной территории в годы Великой Отечественной войны / А.П. Пшеничний // Отечественные архивы. – 1992. – № 4. – С. 90–98.

в СРСР і УРСР; висвітлено проблемні моменти розвитку галузі за сталінізму та знищення архівів під час Другої світової війни. Доля архівної спадщини України у роки війни присвячена її робота у співавторстві з Г. Боряком¹⁵.

Джерельну базу дисертації становлять архівні та опубліковані джерела. У процесі дослідження використані документи і матеріали 23 фондів шести архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Сумської області (ДАСО), Державного архіву Харківської області (ДАХО), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО), Російського Державного Военного архіву (РДВА). Використані джерела можна поділити на такі групи: 1) законодавчі акти, постанови урядів, накази НКВС (МВС) СРСР та УРСР, рішення партійних органів, що стосувалися архівів безпосередньо та у контексті розвитку країни; 2) директиви, накази, розпорядження союзного та республіканського керівництва архівної галузі; 3) рішення Сумського обласного, міських та районних виконавчих комітетів рад, що мали відношення до діяльності архівів; 4) розпорядження галузевого керівництва обласного рівня; 5) звіти, доповідні записки, штатні розклади та інші матеріали архівів Сумщини.

Документи, важливі для розкриття теми дисертації, містять ф. 14 ЦДАВО України: накази НКВС СРСР з реорганізації архівної галузі, роботи районних архівів у передвоєнні роки, обстеження архівних установ, затвердження штату архівних відділів областей. Необхідні дані містять також повоєнні директиви і накази керівництва галузі з оперативного та пропагандистського використання документів, перебудови роботи архівів відповідно до рішень ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань, з кадрової політики.

Особливий інтерес викликають документи ф. 1 ЦДАГО України, що допомагають вивчити вплив політичних і економічних процесів розвитку УРСР на діяльність архівів. Інформативними є постанови пленумів ЦК КП(б)У з пропагандистської та ідеологічної роботи, кадрової політики. Доповідні записки, що надсилалися до ЦК КП(б)У, виявилися цінним джерелом вивчення оперативного напрямку роботи архівістів в евакуації і ходу відбудови на Сумщині у перші місяці після її звільнення.

Із метою з'ясування передумов ситуації, що склалася в архівах регіону наприкінці 1930-х років, опрацьовано документи ДАХО і ДАЧО: до утворення Сумської області Сумський історичний архів підпорядковувався Харківському; Конотопський, Роменський, Глужівський – Чернігівському обласним архівним управлінням. На основі джерел ф. 3947 ДАХО (накази, звіти, листування Харківського облархуправління) висвітлено ретресивні

¹⁵Grimsted Patricia Kennedy. Archives and Manuscript Repositories in the USSR. Ukraine and Moldavia. – В. I: General Bibliography and institutional directory / Grimsted Patricia Kennedy. – Princeton: Princeton University Press, 1988. – 1107 р. та ін.; Грімстед Кеннеді П. Доля українських культурних цінностей під час другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / Грімстед Патріція Кеннеді, Геннадій Боряк. – К.: Львів: Червона калина, 1991. – 120 с.

заходи в галузі та специфіку кадрової політики і психологічної атмосфери в колективах архівів у 30-х роках ХХ ст. Документи ф. Р-647 ДАЧО використані при вивченні кадрового забезпечення, засекречення роботи архівів, а також репресій серед архівістів. Факти репресій, зокрема, у Роменському історичному архіві, були взяті з ф. Р-651 ДАЧО.

Регіональним масштабом дослідження зумовлено опрацювання значної кількості джерел, що зберігаються у ДАСО (16 фондів). Документи ДАСО дали можливість дослідити зміст і специфіку політики влади в архівній сфері, напрямів роботи з використання документів, матеріального та кадрового забезпечення архівів. Значний обсяг інформації з порушеної проблеми містять фонди Р-2445, Р-2448, Р-5802, Р-4941 (обласного архівного відділу; обласного архіву, його Роменського та Конотопського філіалів). У фондах Р-2448, Р-5802 та Р-4941 зберігаються і документи, розсекречені за доби незалежності. Ці джерела є важливими для вивчення малодосліджених аспектів історії України та архівної галузі: оперативної розробки документів за сталінізму, їх розсекречення в роки «відлиги». Рішення місцевих органів радянської влади містить ф. Р-2196. Дослідити життя та роботу архівістів в евакуації дали можливість документи ф. Р-2370. Дані про функціонування архівів за окупації взяті з фондів Р-1841, Р-1868, Р-2048, Р-2926.

Документи РДВА (фоеди 1358, 1363) допомогли у висвітленні пропагандистської політики нацистів на окупованій території області.

У дисертації використано також і опубліковані джерела: рішення партійно-державного та галузевого керівництва, що стосувалися архівів; збірники документів, підготовлені архівістами Сумщини¹⁶; матеріали періодичних видань кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

Методологія дослідження ґрунтується на методах діалектики. Основою визначення теми, об'єкта і предмета дослідження став принцип історизму: діяльність архівів Сумщини розглядається у контексті розвитку суспільства. Розкриття напрямів роботи архівів підпорядковано принципу всебічності, вивчення впливу історичних умов – детермінізму, оцінка політики влади – об'єктивності. Використані і загальнонаукові методи: історичного пошуку, абстрагування (при накопиченні фактичного матеріалу, опрацюванні джерел і літератури); аналізу і синтезу (аспекти розвитку архівної галузі регіону, проаналізовані окремо, поєднано шляхом синтезу); узагальнення (на основі джерельних даних представлено функціонування архівів у контексті суспільного життя). Системний підхід застосовується при вивченні архівної сфери Сумщини, її взаємодії з системами архівної галузі, держави, суспільства. З конкретно-історичних методів застосовано синхронний

¹⁶Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов (1917–1920 гг.). Сборник документов и материалов / [сост.: С.М. Кафтарьян, И.А. Авраменко, В.К. Бойко и др.]. – Сумы: Облиздат, 1957. – 392 с.; 3 истории комсомольских организаций Сумщины. 1919–1937. Сборник документов и материалов / [упоряд.: И.О. Авраменко, В.К. Бойко, С.В. Малкиель та ін.]. – Сумы: Облиздат, 1958. – 398 с.; Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945. Сборник документов и материалов / [сост.: И.А. Авраменко, В.К. Бойко, И.А. Ильченко и др.]. – Харьков: Кн. изд-во, 1963. – 458 с.

(дослідження діяльності архівів на певних етапах); проблемно-хронологічний (розгляд роботи архівів у часовій послідовності, в контексті історичних умов); періодизації (подання розвитку архівної галузі регіону як складової історії України); порівняльно-історичний (розгляд функціонування архівів у взаємоз'язку між собою та із суспільними процесами).

Отже, в сучасній історичній науці відсутнє комплексне вивчення діяльності архівів Сумщини та їх ролі в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. У той самий час означена проблема має досить широке та інформативне джерельне забезпечення. Застосування сучасної наукової методології дозволяє всебічно розкрити тему дослідження.

У другому розділі «Реорганізація архівної галузі та діяльність архівів регіону у передвоєнні роки» проаналізовано причини, хід та наслідки реорганізації архівних установ на Сумщині, охарактеризовано роботу архівів у цей період.

Розкрито вплив сталінського режиму 30-х років ХХ ст. на діяльність архівів. Реорганізацію архівної системи (1933–1941 рр.), її переведення у підпорядкування НКВС окреслено в масштабах СРСР та УРСР, а на рівні Сумського регіону – висвітлено докладно.

Досліджено роботу архівів за умов репресивної політики: «кадрові чистки», використання архівних джерел для забезпечення репресій, утвердження пріоритетного становища напрямку оперативної розробки. Проаналізовано вилучення з бібліотек архівів книжок, вказаних Головлітом, посилення засекречення документів після підпорядкування галузі НКВС.

Охарактеризовано кадрові проблеми в архівах: плінність та низький освітній рівень працівників. Розкрито посилення політизації процесу підбору та підготовки кадрів, а також заходи керівництва галузі по залученню співробітників до заочного навчання та підвищення кваліфікації.

Показано позитивний вплив акту створення Сумської області (1939 р.) на діяльність архівів регіону. Охарактеризовано налагодження роботи новоствореного обласного архівного управління, формування мережі державних архівів області у 1939 – першій половині 1941 рр.

Висвітлено діяльність архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства, зміст якої полягає у введенні архівної інформації до наукового та соціального обігу. Показано однобічний, пропагандистський підхід сталінізму до спрямування цієї роботи. Статті, виставки, доповіді готувалися архівістами Сумщини відповідно до обов'язкової тематики: історія ВКП(б), революційного руху, соціалістичного будівництва.

Розкрито проблему використання архівних джерел дослідниками: недостатнє матеріальне забезпечення (у передвоєнні роки читальна зала була лише в обласному архіві) та несприятливі політичні умови (репресії, пошук ворогів, засекречення документів). У 1936 – 1937 рр. утверджуються складна система допуску дослідників в архіви та жорсткий контроль за їх роботою.

Таким чином, визначальний вплив на діяльність архівів Сумщини у передвоєнні роки здійснили загально-історичний (жорсткий сталінський

тоталітарний режим) та регіональний (створення Сумської області) фактори.

У третьому розділі «Архіви Сумщини в роки Великої Вітчизняної війни» досліджено стан та роботу архівів на початковому і завершальному етапах війни, в евакуації, за німецько-фашистської окупації.

Розкрито загострення проблеми збереження документальної бази архівів регіону у перші місяці війни. Згубні наслідки для архівної спадщини мали такі фактори: невідповідність влади до евакуації та ставлення до архівних джерел як до засобу обслуговування державної політики. За вказівками НКВС, до с. Алга Актюбінської області Казахської РСР були евакуйовані секретні, необхідні для репресій, документи Сумського обласного державного архіву та його Глухівського філіалу. З Роменського і Конотопського філіалів і таку групу джерел вивести не встигли. Розпорядження знищувати матеріальні ресурси, які не вдалося евакуювати, стали причиною загибелі Глухівського філіалу. 7 вересня 1941 р. будівлю і документи цього архіву за наказом начальника РВ НКВС було спалено.

Показано специфіку пропагандистського використання документів за умов війни – спрямування на «правильне» подання історії боротьби народів Європи з германською агресією. За вказівками керівництва, дошук відповідних документальних «ілюстрацій» архівісти Сумщини здійснювали у фондах 1918 р. (доби Центральної Ради, гетьманату П. Скоропадського).

Досліджено стан та роботу архівів у містах Суми, Ромни, Конотоп за німецько-фашистської окупації. Архіви підпорядковувались відділам просвіти і пропаганди міських управ; здійснювали архівно-технічну обробку документів та конденсацію матеріалів окупаційних установ. Документи і література з бібліотек архівів використовувалися у адміністративних, господарських, пропагандистських цілях нової влади. Для цього останньою здійснювався ремонт, охорона архівних приміщень, контроль протипожежної безпеки. З іншого боку, за наказами окупаційної влади ретроспективні матеріали використовувалися і як звичайний папір (при переплетенні книжок, для потреб цегляного заводу та ін.).

Проаналізовано діяльність архівістів регіону на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни. Роботу відділу державних архівів УНКВС у Сумській області та обласного архіву було відновлено 3 вересня 1943 р., філіалів у містах Конотоп і Ромни – 6 та 18 вересня відповідно. Працівники архівів збирали документи років окупації за допомоги співробітників НКВС, військових, населення. Зібрані джерела були використані обласною надзвичайною комісією при визначенні збитків, нанесених загарбниками підприємствам і установам. Виставки, статті у 1943–1945 рр. готувалися на воєнну тематику. Внеском архівістів у відбудову стало виявлення довоєнної технічної документації. Водночас розгортання репресій спричинило відновлення напрямку оперативної розробки.

Отже, на роботу архівів Сумщини та долю документів у 1941–1945 рр. суттєво вплинули як події Великої Вітчизняної війни, так і специфічне ставлення сталінського та нацистського режимів до архівних джерел.

У четвертому розділі «Специфіка стану та діяльності архівів Сумської області у повоєнний період» охарактеризовано матеріальне забезпечення і роботу архівів регіону за соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації повоєнних років.

Висвітлено процес відновлення матеріальної бази архівів Сумщини, а також внесок архівістів у відродження економіки. Виявлення документів у народногосподарських цілях здійснювалося у 1946–1948 роках форсованими темпами: тільки обласним архівом було переглянуто 5 947 од. зб., установам надіслано 41 інформаційний лист. Архівні дані знадобилися при відновленні промисловості, сільського господарства, житлово-комунальної сфери Сумської області, у відбудові Молдавської РСР.

Досліджено проведення оперативної розробки документів у повоєнні роки, показано її зумовленість політикою режиму. Збільшення кількості осіб, які виявлялися з фондів періоду окупації, було спричинено як пошуком воєнних злочинців, так і загальним посиленням репресій. Для боротьби з єврейським націоналізмом НКВС стали необхідними колишні члени єврейських партій. Пошук документів про агресивні плани американо-англійських імперіалістів був пов'язаний із розгортанням «холодної війни».

Проаналізовано повоєнні кадрові проблеми в архівах: недокомплект штатів, низький освітній рівень працівників. Розкрито дії керівництва щодо залучення співробітників до заочної форми здобуття освіти, організації курсів та занять із підвищення кваліфікації. Висвітлено продовження тенденції політизації процесу підбору та підготовки кадрів в архівах області.

Охарактеризовано посилення засекречення документів, відновлення обов'язкової тематики їх використання, а також жорсткого контролю за роботою дослідників у повоєнні роки. Розкрито протиріччя між значним обсягом роботи, що здійснювалася архівами регіону по підготовці наукових видань (путівник, збірники документів, хронологічний довідник), і відсутністю їх публікації. Показано, що виставки та доповіді на воєнну тематику не тільки виконували пропагандистські завдання влади, а й задовольняли духовні потреби суспільства.

Таким чином, економічні умови відбудови і жорсткий сталінський режим визначали діяльність архівів Сумщини у повоєнні роки.

У п'ятому розділі «Архівні установи Сумщини за доби «відлиги» проаналізовано нові тенденції в діяльності архівів регіону за суспільно-політичних, економічних та культурних змін періоду «відлиги».

Досліджено вплив демократичних тенденцій доби «відлиги» на діяльність архівів, зокрема і процес розсекречення документів. Висвітлено переведення архівних установ у підпорядкування РМ УРСР і місцевих органів влади. Окреслено зміни мережі районних архівів, що відбулися відповідно до адміністративно-територіальних реорганізацій 1957–1962 рр. Показано зміцнення матеріального і кадрового забезпечення архівів області. Розкрито специфіку виявлення документів у народногосподарських цілях у 50-х – на початку 60-х років ХХ ст.

Охарактеризовано поширення меж та лібералізацію використання документів у роки «відлиги», процес наближення архівів до суспільства. Пом'якшення цензури, розсекречення архівних джерел та спрощення контролю за видавництвом дали можливість архівістам опублікувати три збірники документів і путівник. Значно збільшується кількість дослідників в архівах регіону. Водночас непослідовність змін періоду зумовила збереження негативних чинників, сформованих за сталінізму (пріоритетні теми, секретні фонди та ін.).

Отже, саме процесом демократизації було зумовлено переважання прогресивних тенденцій у діяльності архівів Сумщини за доби «відлиги».

У «Висновках» сформульовано теоретичні узагальнення основних результатів дослідження, що виносяться на захист:

– Історіографічний аналіз літератури з теми засвідчив, що проблема, порушена у дисертації, малодосліджена. Історія архівної галузі УРСР висвітлена у працях як радянських, так і сучасних науковців. Проте основні етапи діяльності архівів Сумщини окреслено в одній статті радянської доби. За роки незалежності істориками вивчено лише певні періоди та аспекти роботи архівів регіону. Водночас широке джерельне забезпечення теми дозволяє всебічно дослідити діяльність архівів Сумщини в контексті розвитку українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

– Сталінський режим 30-х років ХХ ст. мав негативний вплив на діяльність архівів регіону, їх роль у громадському житті України. Жорсткий контроль влади над суспільством, необхідність використання документів у здійсненні репресій – саме ці фактори спричинили включення галузі до системи НКВС. Наприкінці 1930-х років було посилено централізацію управління архівами, підпорядковано їх роботу інтересам тоталітарної держави. Обмеженням свободи слова та доступу до інформації зумовлювалось засекречення архівних джерел. Оперативний напрям став провідним у використанні документів, а архівісти – вимушеними співучасниками репресивної політики. Необхідність здійснення оперативної розробки протиставила діяльність архівів інтересам українського суспільства.

– Особливості стану та діяльності архівів Сумщини в період Великої Вітчизняної війни визначалися суттєвим ускладненням загальних суспільно-політичних та соціально-економічних факторів. Війна зумовила загострення проблем кадрового забезпечення та збереження документальної бази архівів. Специфіка репресивної політики вимагала форсування темпів оперативної розробки. Непідготовленість влади до евакуації, ставлення до архівних джерел як до засобу обслуговування державної політики спричинили значні втрати документів в архівах регіону. Вказівки знищувати матеріальні ресурси при відступі Червоної Армії призвели до загибелі Глухівського філіалу обласного архіву. Свідоме спалення архівних джерел було злочином влади щодо майбутнього культурно-духовного розвитку українського суспільства.

За часів окупації робота архівів у містах Суми, Ромни та Конотоп здійснювалася у загальному руслі функціонування установ нової влади.

Заходи останньої зі збереження документів мали на меті їх використання у адміністративних, господарських, пропагандистських цілях. Завойовники розглядали архівні джерела як трофеї, а не як надбання українського народу. Наслідком такого ставлення окупаційної влади до архівів була втрата значної частини документальної спадщини регіону.

На завершальному етапі війни діяльність архівістів області мала вагомое суспільне значення. Заходи влади, НКВС та керівництва галузі щодо розгортання роботи архівів після звільнення регіону були ефективними. Збирання матеріалів періоду війни та окупації забезпечило можливість використання цих джерел в інтересах як держави, так і суспільства. Виявлення матеріалів практичного значення сприяло прискоренню відбудови. Навіть оперативна розробка документів на завершальному етапі війни мала суспільне значення. Допомога у пошуку осіб, які дійсно чинили злочини, відповідала і державним, і громадським потребам. Але переслідування невинних владою продовжувалося – і архівісти знову стали його вимушеними співучасниками.

– Специфіка роботи архівів Сумщини у другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. визначалася довоєнними економічними і суспільно-політичними умовами. Негативний вплив на діяльність архівів здійснили господарська розруха та жорсткий сталінський режим, а позитивний – патріотичні суспільні настрої і мобілізаційні можливості радянської системи. Потреби відбудови зумовили форсовані темпи, ефективність, економічне і суспільне значення практичного виявлення документів у повоєнні роки. Водночас розгортання масових репресій спричинило збільшення обсягів оперативної розробки архівних джерел. Тільки у випадках виявлення осіб, що дійсно чинили злочини під час війни та окупації, цю роботу можна оцінити як корисну для суспільства.

– Суспільно-політичні, економічні та культурні зміни періоду «відлиги» зумовили формування нових тенденцій у розвитку архівної галузі регіону. Розсекречення документів, припинення оперативної розробки відбувалося у руслі десталінізації. Архіви перестали бути знаряддям влади проти громадськості, історичні джерела стали на службу науки і суспільства. Проте розсекречення документів виявилось обмеженим та непослідовним.

Вплив реорганізації доби «відлиги» на діяльність архівних установ був неоднозначним: позитивним стало виведення галузі зі структури МВС, а от адміністративно-територіальні зміни спричинили нестабільність у роботі.

Специфіка практичного виявлення документів у 1950-х – на початку 1960-х років зумовлювалася зменшенням економічних потреб у архівних даних та непродуманістю розпоряджень керівництва. Результатом було протиріччя між значним обсягом роботи на цьому напрямку та її низькою ефективністю.

– Динаміка процесів матеріального та кадрового забезпечення архівних установ Сумщини протягом досліджуваного нами періоду була нерівномірною, на її розвиток негативно вплинули умови війни.

У передвоєнні роки суттєвих заходів щодо покращення матеріальної бази архівів регіону здійснено не було. Під час бойових дій та окупації архівні приміщення зазнали значних пошкоджень, їх відновлення в основному завершилося наприкінці четвертої п'ятирічки. У 1950-х роках виникла потреба у збільшенні площі архівосховища обласного архіву.

Основною кадровою проблемою архівних установ регіону був низький освітній рівень працівників. Позитивну роль у її вирішенні відіграло поширення владою системи заочної освіти, організація керівництвом різних форм підвищення кваліфікації. Наприкінці 30-х і у повоснні роки в архівах, в основному, покращувався загальноосвітній, у період «відлиги» – фаховий рівень співробітників.

На початку 60-х років ХХ ст. було закладено основи для подолання проблеми звантаженості обласного архіву, а також досягнуто необхідного рівня якості кадрового забезпечення архівних установ Сумщини.

– Зміст та особливості діяльності архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства визначалися політичними умовами періодів сталінізму та «відлиги». За сталінського тоталітаризму означена робота обмежувалася засекреченням, обов'язковою тематикою, пропагандистськими цілями використання документів та жорстким контролем за їх публікацією. Результатом була відсутність історико-наукових видань та відірваність архівів від суспільства. Під впливом прогресивних змін доби «відлиги» було пом'якшено цензуру, спрощено контроль за видавництвом, розсекречено частину ретроспективних джерел. Архіви регіону сприяли розвитку історичної науки, задовольняли реальні потреби українського суспільства, активно залучали населення до роботи з історичними документами.

Отже, особливості діяльності архівів Сумщини на різних етапах періоду кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. розкривають важливі аспекти взаємовідносин державних структур і суспільства у Радянській Україні. За сталінізму використання документів, які є народним надбанням, спрямовувалось на забезпечення пропагандистських і репресивних заходів правлячої верхівки. Архіви перебували між владою, що намагалася поставити історичні джерела на службу політиці, і громадою, яка потребувала неупередженого та гуманістичного подання ретроспективної інформації. Лібералізація режиму у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років зупинила ганебну практику застосування архівних документів як зброя проти суспільства. Але за доби «відлиги» не було встановлено справжнього демократичного устрою – і діяльність архівів відобразила непослідовність і половинчатість змін цього періоду.

Наразі український народ обрав курс на розбудову правової, соціальної, демократичної держави. Прогресивні політичні перетворення забезпечують спрямування вітчизняних архівів на задоволення суспільних потреб, що є важливим фактором успішного розвитку нашої країни у майбутньому.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження

1. Коваленко Л.І. Організаційно-правові основи роботи архівних установ на звільненій від фашистської окупації Сумщині (1943–1944 рр.) / Л.І. Коваленко // Література та культура Полісся. – Вип. 37: Філологія, історія та культура Полісся на перетині думок / [відп. ред. і упоряд. Г.В. Самоїленко]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2007. – С. 206–212.
2. Коваленко Л.І. Проблема зміцнення матеріальної бази архівів Сумщини в умовах повоєнного десятиліття (друга пол. 40-х – перша пол. 50-х рр. XX ст.) / Л.І. Коваленко // Гуманітарний журнал. – 2007. – Зима – весна. – С. 124–130.
3. Коваленко Л.І. Кадрова ситуація в архівах Сумщини у 1943–1955 рр. / Л.І. Коваленко // Література та культура Полісся. – Вип. 41: Спадщина М. Гоголя та проблеми вітчизняної і світової історії, філології та культури у сучасній інтерпретації / [відп. ред. і упоряд. Г.В. Самоїленко]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2008. – С. 250–257.
4. Коваленко Л.І. Між владою та суспільством (Оперативна розробка документів в архівах Сумщини у 1943–1955 рр.) / Л.І. Коваленко // Література та культура Полісся. – Вип. 42: Спадщина М. Гоголя та проблеми вітчизняної і світової історії, філології та культури у сучасній інтерпретації / [відп. ред. і упоряд. Г.В. Самоїленко]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2008. – С. 239–246.
5. Коваленко Л.І. Внесок архівістів у відбудову економіки (Виявлення та використання документальних матеріалів архівів Сумщини у народногосподарських цілях у 1943–1955 рр.) / Л.І. Коваленко // Література та культура Полісся. – Вип. 44: До 80-річчя з дня народження професора Н.М. Арват / [відп. ред. і упоряд. Г.В. Самоїленко]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. Гоголя, 2008. – С. 223–231.
6. Коваленко Л.І. Проблема використання документальних матеріалів щодо розвитку історичної науки в архівах Сумщини (1939 – перша половина 1941 рр.) / Л.І. Коваленко // Сумська старовина. – 2009. – № XXVI – XXVII. – С. 182–190.
7. Коваленко Л.І. Діяльність архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства напередодні та в роки Великої Вітчизняної війни / Л.І. Коваленко // Сумська старовина. – 2009. – № XXVIII – XXIX. – С. 206–216.
8. Коваленко Л.І. Розсекречення документальних матеріалів в архівах Сумщини у другій половині 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. / Л.І. Коваленко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. – Серія «Історичні та політичні науки». – Вип. 10. – Рівне: Рівненський інститут слов'янознавства Київського слав'янознавчого університету, 2010. – С. 71–75.
9. Коваленко Л.І. Політика радянської влади щодо забезпечення збереження архівних матеріалів на початковому етапі Великої Вітчизняної війни та її результати на Сумщині / Л.І. Коваленко // Російсько-Білоруссько-Українское пограничье: проблемы формирования единого социокультурного

пространства – история и перспективы: Материалы международной научно-практической конференции / [ред. С.И. Михальченко, В.Н. Гурьянов]. – Брянск: ООО «Ладомир», 2008. – 295 с. – С. 118–121.

10. Коваленко Л.І. Висвітлення в історичній літературі проблеми становища та діяльності архівів Сумщини в роки Великої Вітчизняної війни / Л.І. Коваленко // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29–30 жовтня 2009 р.) / [відп. ред. В.В. Турков]. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – 272 с. – С. 162–167.

11. Коваленко Л.І. Архіви Сумщини в умовах німецько-фашистської окупації (жовтень 1941 – вересень 1943 рр.) / Л.І. Коваленко // Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі: Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції / [упоряд. О.Г. Самойленко]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 217 с. – С. 67–75.

Анотації

Коваленко Л.І. Архіви Сумщини в політичному, економічному та культурному житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х рр. ХХ ст. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07. 00. 01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячене історії діяльності архівів Сумщини в контексті політичних, економічних і культурних процесів розвитку українського суспільства напередодні та в роки Великої Вітчизняної війни, за повоєнної відбудови і доби «відлиги». Доведено визначальний вплив суспільно-політичних і економічних умов кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. на напрями і зміст діяльності архівів регіону; досліджено специфіку роботи останніх за сталінізму, Великої Вітчизняної війни та періоду «відлиги». Проаналізовано проблему взаємовідносин архівних установ і українського суспільства, розкрито особливості ролі архівів Сумщини в громадському житті за умов означених періодів. Досліджено діяльність архівів регіону щодо задоволення духовних потреб суспільства, встановлено її загальнокультурне та історико-наукове значення.

Ключові слова: архіви, Сумщина, Українська РСР, держава, суспільство, влада, сталінізм, «відлига».

Коваленко Л.І. Архивы Сумщины в политической, экономической и культурной жизни украинского общества конца 30-х – начала 60-х гг. ХХ в. – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертационное исследование посвящено истории деятельности

архивов Сумщины в контексте политических, экономических и культурных процессов развития украинского общества накануне и в годы Великой Отечественной войны, в период послевоенного восстановления и «оттепели».

В диссертации доказано определяющее влияние общественно-политических и социально-экономических условий конца 1930-х – начала 1960-х годов на работу архивов. Поднимается проблема взаимоотношений архивных учреждений и украинского общества, раскрывается её специфика в годы сталинизма, Великой Отечественной войны и периода «оттепели».

Показано негативное влияние политики массовых репрессий на работу архивов, отрицательно оценено использование архивных источников для её обеспечения. Впервые исследовано проведение оперативной разработки документов в архивах Сумщины, недостаточно изученное и в масштабах УССР и СССР. Доказано прямую зависимость этого направления от репрессивной политики сталинского режима, внутренней и внешней политики советского государства. Раскрыто специфику оперативной разработки архивных документов на разных этапах сталинизма.

Исследованы положение и работа архивов области в годы Великой Отечественной войны, доказана неэффективность действий государственной власти по сохранению документов на ее начальном этапе. Представлен факт сожжения по приказу начальника РО НКВС Глуховского филиала Сумского областного архива. Охарактеризовано функционирование архивов в городах Сумы, Ромны и Конотоп в период немецко-фашистской оккупации. Раскрыта специфика отношения оккупационной власти к архивным документам. Проанализировано организационные мероприятия по восстановлению работы архивов, собиранию и сохранению документов на завершающем этапе Великой Отечественной войны. Показано значительное общественное значение работы архивистов по концентрации источников военного периода.

Охарактеризовано развитие архивной отрасли Сумщины в условиях общественно-политических и культурных изменений периода «оттепели». Раскрыты процесс проведения рассекречивания документов в архивах, его прогрессивное значение, а также непоследовательность и ограниченность. Проанализировано влияние реорганизаций второй половины 50-х – первой половины 60-х годов XX в. на работу архивов.

Исследовано материальное и кадровое обеспечение архивов региона, представлена динамика названных процессов с конца 1930-х до начала 1960-х гг. Раскрыто содержание, проанализирована специфика работы архивистов по выявлению документов в народно-хозяйственных целях – накануне войны, в годы послевоенного восстановления и «оттепели». Отмечено особенное экономическое и общественное значение практического выявления документов в первые послевоенные годы.

Проанализирована деятельность архивов Сумщины по удовлетворению духовных потребностей украинского общества. Дана отрицательная оценка насаждению исключительно пропагандистских целей использования архивных источников в период сталинского тоталитаризма. Раскрыта

взаимосвязь демократических процессов периода «оттепели» и прогрессивных новаций в архивной сфере. Показано, что в жестких рамках сталинского режима работа архивистов региона была оторвана от общества, а в условиях «оттепели» наблюдается их определенное сближение. В то же время доказывается, что указанная деятельность архивов отображала как прогрессивные тенденции, так и непоследовательность, половинчатость изменений периода «оттепели».

Ключевые слова: архивы, Сумщина, Украинская ССР, государство, общество, власть, сталинизм, «оттепель».

Kovalenko L.I. Sumy' Archives in political, economical and cultural life of Ukrainian society of the late 30-th – early 60-th of the XX-th century. – Manuscript. Thesis for a Candidate's degree historical science on speciality 07.00.01 – the History of Ukraine. – National Pedagogical University named of M. P. Dragomanov. – Kiev, 2011.

Scientific research is devoted to the history of Sumy' Archival institutions activity in the context of political, economic and cultural processes of the Ukrainian society's development in the period of pre-war, Great Patriotic war period, post war restoration and the "thaw". The determining influence of the socially-political and economic conditions of the late 30-th – early 60-th of the XX-th century on the direction and substance of the Regional Archives activity is proved; the specific character of their work during the Stalin totalitarianism, Great Patriotic War and the "thaw" was studied. The problem of relations between Archival institutions and Ukrainian society is analyzed, the peculiarities of Sumy Archives' role in social life under the conditions of the mentioned period are given. The Regional Archive's activity for the society is investigated; it's cultural and historically scientific significance is established.

Key words: Archives, Sumy Region, Ukrainian SSR, state, society, power, Stalinism, "Thaw".

Підписано до друку 14.09.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 551
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 110 І від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

